

УДК 378.04

Наталія КОЛОДІЙ, викладач кафедри української мови
Національного університету "Львівська політехніка"

СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БАКАЛАВРІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Natalia KOLODIY, teacher of the Ukrainian language
department National University "Lviv Polytechnic"

SATISFACTION OF PROFESSIONAL LINGUISTIC COMPETENCE OF SOCIAL WORK BACLARDS

У статті досліджено сутність професійної мовленнєвої компетентності бакалаврів соціальної роботи закладів вищої освіти. Визначено, що професійна мовленнєва компетентність фахівця із соціальної роботи – це його здатність якісно та ефективно використовувати мовні норми для досягнення визначених, відповідно до конкретних професійно-мовленнєвих ситуацій цілей та завдань.

Доведено необхідність проведення нових наукових досліджень та пошуку відповідних дидактичних і практичних рішень у питаннях організації та здійснення професійної мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи, створенні у закладах вищої освіти відповідного освітнього мовного середовища.

Ключові слова: фахівець соціальної роботи, мовна освіта, мовна компетенція, мовленнєва компетентність, формування професійної мовленнєвої компетентності.

Summary. In the article the essence of the professional competence of the bachelors of social work of institutions of higher education is explored. It has been determined that professional competence of a social work specialist is his ability to use language norms efficiently and effectively in order to achieve the goals and tasks determined in accordance with specific vocational-speaking situations.

The necessity of carrying out of new scientific researches and search of corresponding didactic and practical decisions in the questions of organization and realization of professional language training of future specialists in social work, creation of the appropriate educational linguistic environment in higher educational establishments has been proved.

Key words: specialist of social work, language education, linguistic competence,

speech competence, formation of professional speech competence.

Мета: теоретично обґрунтувати суть і зміст професійної мовленнєвої компетентності здобувачів вищої освіти та її важливості для ефективної діяльності майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Вільне володіння різними мовами і, передусім, досконале знання та оперування державною мовою, забезпечує комфортну професійну діяльність будь-якого фахівця. Найбільш гостру потребу в ґрунтовній лінгвістичній освіченості відчувають студенти, передусім, гуманітарних спеціальностей, оскільки мовлення в їх подальшій практичній діяльності виступає джерелом і носієм інформації, засобом впливу на інших людей, виконання визначених завдань та досягнення цілей власної професійної діяльності. Сьогодні надзвичайно актуальним є створення у закладах вищої освіти такої системи, яка б оптимізувала зміст організації й керування процесом формування професійного мовлення. Відповідно існує потреба в об'єктивній переоцінці старих та впровадження новітніх педагогічних та інформаційно-комунікативних технологій, вивчення можливих напрямків і шляхів удосконалення якості професійної мовленнєвої підготовки студентів, зокрема майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Наразі існує чимало питань щодо формування професійної мовленнєвої підготовки фахівців із соціальної роботи, зокрема: загалом спостерігається недостатньо високий рівень мовної компетенції за підсумками вивчення навчальних дисциплін, особливо професійно-орієнтованих; неусвідомлений суржик, через українсько-російську двомовність населення; негативний вплив засобів масової інформації – телебачення, радіо та інтер-

нету, що сприяють поширенню звички вживати ненормативну лексику; помітне зниження якості вітчизняної друкованої продукції та збільшення кількості друкованої продукції, передусім, російською мовою; недостатній рівень риторичної освіти працівників соціальної сфери, що помітно знижує їх імідж та рейтинг серед інших фахівців; значне зменшення останніми роками прошарку інтелігенції в суспільстві, що є основним носієм української мови.

Організація відповідного освітнього мовного середовища в закладах вищої освіти та набуття бакалаврами соціальної роботи високого рівня професійної мовленнєвої компетентності сприятимуть успішній реалізації у подальшій практичній діяльності їх фахових знань, професійній самоосвіті та підвищенні мовленнєвої компетентності серед широких верств населення.

Аналіз досліджень і публікацій. Сьогодні увага наукової спільноти до проблеми компетентності зумовлена, передусім, переорієнтацією вищої освіти на формування базових компетенцій як відображення сукупності знань, умінь та здатностей майбутніх фахівців. Це викликало активізацію численних наукових пошуків та досліджень компетентності як суб'єктної характеристики.

Ретроспективний аналіз наукових праць переконує, що проблематику формування мовної та мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців різних спеціальностей розглянуто у працях таких вітчизняних дослідників, як: К. Балабанова, Н. Бідюк, Т. Богін, В. Борисенко, А. Варданян, Т. Ганніченко, Т. Гороховська, А. Загнітко, Л. Зосімова, К. Климова, О. Коваленко, О. Ковтун, О. Копусь, М. Кравець, К. Крутій, М. Орап, Ю. Паскевської, О. Семенов,

Н. Скибун, І. Соколова, Л. Сікорсь-

кої, Н. Тоцької, Г. Шелехової та інших.

У своїх дослідженнях Н. Бабиць, Л. Барановська, О. Біляєва, Л. Головата, Н. Голуб, Н. Костриця, Л. Лучкіна, Л. Мацько, Л. Мамчур, В. Момот, А. Нікітіна, Т. Окуневич, Л. Паламар, М. Пентиліук, Е. Полатай, Л. Романова, Л. Струганець, Л. Сушенцева, Н. Тоцька, О. Штепа, С. Шумовецька та ін. пропонують педагогічні технології формування культури професійного мовлення студентів закладів вищої освіти.

У дисертаційних працях Л. Барановської, Г. Берегової, О. Бугайчук, А. Варданян, Л. Васецької, Л. Головатаї, Ж. Горіної, О. Гриджук, Н. Костриці, К. Лихачової, Л. Лучкіної, Т. Окуневич, Н. Тоцької та ін. розкрито основні проблемні питання формування професійної мовленнєвої компетентності здобувачів вищої освіти та запропоновано відповідні інноваційні освітні моделі, методики та технології. Однак, на жаль, сьогодні не існує якоїсь однієї уніфікованої моделі чи технології формування професійної мовленнєвої компетентності студентів гуманітарних спеціальностей.

Отже, проблема формування професійної мовленнєвої компетентності студентів-бакалаврів за спеціальністю "Соціальна робота", для яких уміння володіти словом є обов'язковим компонентом майбутньої фахової діяльності, потребує подальшого науково-педагогічного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний соціально-економіко-політичний стан держави, тривале ведення воєнних дій на сході країни значно ускладнили життя громадян України. Саме суспільне життя сьогодні потребує нових прогресивних підходів розвитку соціальної сфери суспільства, удосконалення професійної підготовки фахівців із соціальної роботи.

Фахівець із соціальної роботи – це особа, яка відповідно до вимог стандартів вищої освіти повинна володіти сукупністю особистісних якостей та професійних компетентностей для виконання специфічного виду суспільної діяльності. Він має володіти високим рівнем сформованості професійних мовленнєвих компетентностей, що охоплюватиме знання мовних норм, а також знання з наук, які досліджують мовленнєві і поведінкові закономірності.

Освітній процес та безпосереднє формування професійних та мовленнєвих компетентностей бакалаврів соціальної роботи ґрунтуються на відповідності кваліфікаційних вимогах та освітніх програмах.

Мовна освіта майбутніх фахівців соціальної роботи покликана виконати такі

основні завдання: сформувати у студента вміння й навички вільно виражати думки в усіх видах мовленнєвої діяльності (говорінні, аудіюванні, читанні, письмі) та в різних сферах спілкування (особистісній, професійній, публічній, освітній); оволодіти культурою мовлення; виробити професійну мовленнєву компетентність особистості.

Термін "мовна компетенція" ввів американський вчений Ноамом Хомським, який трактував мовну компетенцію як ідеальне знання мовця-слухача про свою мову.

На нашу думку мовна компетенція – цілеспрямований процес оволодіння основами науки про мову, теоретичними (фонетичними, граматичними, лексичними) знаннями, практичними вміннями аналізу явищ й фактів мови та навичками вільного оперування ними.

Закон України "Про вищу освіту" подає компетентність як "динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу освітню діяльність [1, 1].

Науковець О. Гриджук компетентність розуміє як інтегральну якісну особистісну характеристику студента, в основі якої знання, розуміння, обізнаність, досвід соціальної та професійної діяльності; як здатність студента ефективно працювати, нестандартно підходити до вирішення проблемних ситуацій, що виникають у різних сферах його життєдіяльності [6, 78]. Ми поділяємо думку автора про те, що мовно-комунікативна компетентність – це здатність послуговуватися нормами української літературної мови у сфері наукової та професійної діяльності, належний рівень комунікативних навичок, уміння аналізувати власне й чуже висловлювання, знання професійного дискурсу, ціннісне ставлення до мови [6, 82].

У "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" за ред. В. Бусела поняття компетентність подане як "поінформованість, обізнаність, авторитетність", "достатні знання у певній галузі", "добра обізнаність, тямущість", "наявність певних повноважень", а компетенція - як "добра обізнаність" та "повноваження певної організації чи особи" [5, 560].

Ми повністю поділяємо думку науковця Л. Соловей про те, що термін "професійна компетентність" означає конкретні результати та підсумки освітнього процесу, рівень професійних знань і вмінь та їх ефективне використання, професійний

досвід, систему ціннісних орієнтацій фахівця, ставлення його до людей і праці, здатність до самоосвіти та здобування нових знань, ефективно володіння різними способами вирішення проблемно-когнітивних завдань тощо [8, 23].

Структурними компонентами мовної компетенції є: лексична компетенція (передбачає наявність певного запасу слів у межах професійного розвитку та доречне їх вживання); фонетична компетенція (передбачає правильну вимову всіх звуків і звукосполучень мови та володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (темп, тембр, сила голосу, логічний наголос тощо); граматична компетенція (охоплює формування граматично правильного мовлення у практичній мовленнєвій діяльності фахівця); діалогологічна компетенція (передбачає звернення уваги на розвиток діалогічного і монологічного мовлення передбачає); комунікативна компетенція (спрямована на розвиток мовленнєвого спілкування, мовленнєвого етикету та етичних норм спілкування).

Узагальнюючи праці раніше згаданих авторів, ми можемо сформулювати таке визначення: "Мовна компетенція - це усвідомлення та засвоєння загальнонавчальних мовних норм та адекватне їх застосування у професійній діяльності".

Так, вчений А. Богуш під мовленнєвою компетенцією розуміє вміння адекватно і доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення [3, 53].

А. Варданян професійну мовленнєву компетентність визначає, як якість особистості, що "інтегрує в собі особистісні комунікативні якості, знання про систему мови, володіння мовними поняттями і засобами, культурою спілкування як у соціальному житті, так і в професійній сфері, усвідомлення особистістю потреб, ціннісних орієнтацій і мотивів комунікації і розвитку [4; 6].

Мовленнєва компетенція передбачає безперервне вдосконалення комунікативних умінь в основних видах мовленнєвої діяльності? слуханні, говорінні, читанні та письмовій діяльності; уміння планувати свою мовленнєву і не мовленнєву поведінку, уміння застосовувати стилістичні багатства рідної мови.

Узагальнюючи подані в науковій літературі тлумачення ключових термінів дослідження, ми розуміємо професійну мовленнєву компетентність фахівця із соціальної роботи як його здатність якісно та

ефективно використовувати мовні норми для досягнення визначених відповідно до конкретних професійно-комунікативних ситуацій цілей та завдань.

Мовна компетенція характеризує володіння або не володіння нормами мовленнєвих жанрів, а мовленнєва компетенція – нормами вербального й невербального спілкування. Мовна і мовленнєва компетентність співвідносяться так само, як і мова і мовлення – мова як знакова система, а мовлення як спосіб використання зазначеної системи.

Отже, мовна компетентність є передумовою становлення мовленнєвої компетентності, а мовленнєва компетентність визначається суб'єктивним утворенням, що містить сукупність мовних і мовленнєвих знань. Мовленнєва компетентність є більш широким утворенням, що містить і мовну компетентність. Мовленнєва компетенція є підґрунтям формування комунікативної компетентності. Засобами формування є мовленнєві уміння.

Змістом професійної мовленнєвої компетентності є: знання про точність, влучність, адекватність, правильне використання мовних засобів, знання про особливості використання мовних засобів залежно від типу, стилю мовлення, знання особливостей використання зображувально-виражальних засобів мови.

Для досягнення сформованості професійної мовленнєвої компетентності бакалаврів соціальної роботи визначені такі основні завдання:

сприяти засвоєнню категорій та одиниць мови, функцій, осягнення закономірностей та норм її функціонування, наукових знань про особливості та специфіку конструювання професійного мовлення майбутнього фахівця;

під час освітнього процесу навчити студентів розв'язувати складні професійно-комунікативні мовленнєві задачі, вільно орієнтуватися в нестандартних ситуаціях;

формувати особистісні та професійні якості шляхом активного та цілеспрямованого впливу на мотиваційну сферу їх освітньої діяльності, виховувати моральну готовність випускників до роботи в соціальній сфері;

розвивати їх пізнавальні, наукові та особистісні інтереси в галузі професії, яку вони обрали, сприяти самоосвіті та самовдосконаленню.

Аналіз змістового наповнення дозволив нам виявити ще одну суттєву проблему – це наявність певних недоліків у змістовому наповненню чинних освітніх програм, посібників і підручників, зокрема таких як:

- зміст дисципліни "Ділова українсь-

ка мова" швидше відповідав змісту дисципліни "Діловодство";

- віддавалася перевага опрацюванню особливостей офіційно-ділового стилю української мови, водночас поза увагою залишалися інші, не менш важливі стилі мови, зокрема науковий, розмовний (мовленнєвий);

- домінувало формування навичок писемного мовлення, удосконалення грамотності; в основу курсу було покладено правописний практикум;

- особливостям усного мовлення приділялося недостатньо уваги;

- надмірна увага приділялася опрацюванню ділових паперів, що мало репродуктивний характер і не сприяло формуванню мовної індивідуальності майбутніх фахівців;

- не завжди враховувалася специфіка майбутнього професійного контексту.

Програмний матеріал, вправи, що пропонувалися в навчально-методичній літературі, були розраховані на всіх студентів закладу вищої освіти без урахування специфіки конкретної галузі.

Підручники і посібники із "Ділової української мови" завдання, орієнтовані на студентів технічних спеціальностей, не забезпечували належним чином формування професійних мовленнєвих компетентностей з фаху. Хоча у більшості посібників, передусім таких, як: "Офіційно-діловий та науковий стилі української мови" (автор – Н. Ботвіна), "Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування" (автори – А. Загнітко, І. Данилюк), "Сучасна українська ділова мова за професійним спрямуванням" (автор – М. Зубков), "Українська мова за професійним спрямуванням" (автор – Я. Чорненький), "Українська мова професійного спілкування" (автори – З. Мацюк, Н. Станкевич.), "Культура фахової мови" (Л. Мацько) та ін., репрезентовано навчальну інформацію про стилі сучасної української літературної мови, класифікацію ділових паперів, пропонувалися взірці оформлення ділових паперів, однак у практичному блоці бракувало достатньої кількості завдань для формування у студентів мовних, мовленнєвих та комунікативних умінь і навичок, важливих для їхньої майбутньої професійної мовленнєвої компетентності [2].

Мовленнєва компетентність є результатом досвіду спілкування між людьми, тому що формується в умовах безпосередньої взаємодії. Досвід професійного мовленнєвого спілкування набувається у процесі не тільки безпосередньої, а й опосередкованої взаємодії між учасниками освітнього процесу, коли здобувач вищої освіти отримує інформацію про характер

мовно-комунікативних ситуацій, особливості міжособистісної взаємодії і засоби їх вирішень. У процесі формування мовленнєвої професійної компетентності бакалавр соціальної роботи опановує засоби аналізу мовно-комунікативних ситуацій у вигляді словесних і візуальних форм. Складовими професійного мовлення фахівця із соціальної роботи є: фахові знання; висока загальна культура фахівця та сформовані професійні компетентності.

Основними функціями професійної мовленнєвої компетентності є:

пізнавальна функція (відображення) професійної мовленнєвої компетентності тісно пов'язана з роллю мовлення у здійсненні вищих психічних функцій людини, особливо з мисленням;

інформативна функція (повідомлення) професійної мовленнєвої компетентності пов'язана з передачею і присвоєнням інформації (отриманням знань, оволодінням уміннями та навичками) в освітньому процесі та створенням сприятливого середовища для успішності педагогічного процесу;

комунікативна функція професійної мовленнєвої компетентності полягає в передачі інформації, обміні думками;

стимулююча (мотиваційна) функція професійної мовленнєвої компетентності обумовлена ціннісно-орієнтованим ставленням до професії і проявляється в мовленнєвій поведінці.

Усі зазначені функції в реальному освітньому процесі взаємопов'язані й можуть переходити одна в іншу.

Важливе місце в процесі підготовки бакалаврів соціальної роботи посідають специфічні принципи навчання української професійної мови. Вони дають змогу побудувати якісну та ефективну систему традиційних та інноваційних методів, прийомів, засобів і форм організації навчання і самонавчання студентів української ділової мови за професійним спрямуванням.

Специфічними принципами навчання української мови є:

- принцип вивчення української мови як динамічної системи;

- принцип навчання української мови на ґрунті знань про психологічні закономірності функціонування мови у комунікативному просторі;

- принцип зв'язку усіх мовознавчих дисциплін;

- принцип цілеспрямованого систематичного поповнення активного українськомовного словника майбутніх фахівців із соціальної роботи термінами сучасних мовознавчих галузей;

- принцип діяльнісно-комунікативної, професійної спрямованості навчання ук-

раїнської мови;

- принцип стилістично маркованого вивчення мовних явищ;
- принцип диференційованого навчання української мови;
- принцип діалогізації навчання студентів української мови.

Структурних компонентами діалогічної освітньої діяльності є: мотиваційний, комунікативний, організаторський, гностичний, креативний, емоційний, оцінничий [7].

Формування професійної мовленнєвої компетентності фахівців із соціальної роботи є освітнім процесом, кінцевою метою якого є оволодіння системою принципів, методів і прийомів, спрямованих на здійснення ефективної комунікативної взаємодії з колегами і пацієнтами.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проаналізувавши сучасну теорію мовної і практику мовленнєвої підготовки студентів гуманітарних спеціальностей, зокрема за спеціальністю "Соціальна робота", можна зробити висновки, що питання професійної мовленнєвої компетентності ще недостатньо розроблено, існує гостра потреба пошуку нових дидактичних та практичних рішень у питанні професійної мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців, удосконаленні всіх її складових.

Суть професійної мовленнєвої компетентності фахівця із соціальної роботи ми визначаємо, як його здатність якісно та ефективно використовувати мовні норми для досягнення визначених, відповідно до конкретних професійно-мовленнєвих ситуацій цілей та завдань.

Професійна підготовка бакалавра за спеціальністю "Соціальна робота" має поєднувати спеціалізовану мовну теорію, в основі якої лежать сучасні здобутки науки і техніки, з практикою майбутньої професійної діяльності. Подальшого комплексного дослідження потребує проблема обґрунтування педагогічних умов формування професійної мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців із соц-

іальної роботи та створення моделі її формування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про вищу освіту" / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37–38, ст. 2004.
2. Скибун Н. Формування професійної мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців нефілологічних спеціальностей як лінгводидактична проблема. – URL: file:///C:/Users/Igor/Downloads/Nvmdup_2016_1_24%20(13).pdf
3. Богуш А. М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: програма та методичні рекомендації / Укл. А. М. Богуш. – К.: ІЗМН, 1997. – 112 с.
4. Варданян А. Формування професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2017 – 23 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ, Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.
6. Гридзук О. Є. Теоретико-методичні засади формування мовнокомунікативної компетентності майбутніх фахівців лісотехнічних спеціальностей: дис. на здобуття наук. ступеня доктора педагогічних наук: спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання (українська мова)". – Херсон : Херсонський державний університет, 2018.
7. Дидактичні принципи навчання української мови на нефілологічних факультетах педагогічних університетів / Катерина Яківна Климова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – № 4. – Бердянськ : БДПУ, 2009. – С. 193–197.
8. Соловей Л. С. Компетентнісний підхід і оптимізація туристичної освіти / Л. С. Соловей // Людський капітал в умовах трансформації українського суспіль-

ства: Міжнарод. наук. конф. викл., асп. і студ. / 3б. тез. – К.: Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України, 2014. – С. 23–24.

REFERENS

1. Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" // Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2014, № 37–38, st. 2004.
2. Baranovska L. V. Psykholohopedahohichni aspekty profesiinoi pidhotovky studentiv u tekhnichnykh vyshchyykh navchalnykh zakladakh. URL: http://jrn.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/viewFile/2134/2125.
3. Bohush A. M. Vytoky movlennievoho rozvytku ditei doshkilnoho viku: prohrama ta metodychni rekomendatsii / Ukl. A. M. Bohush. – K.: IZMN, 1997. – 112 s.
4. Vardanian A. Formuvannia profesiino-movlennievoyi kompetentnosti maibutnikh likariv: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoi osvity. Khmelnytskyi natsionalnyi universytet. Khmelnytskyi, 2017. – 23 s.
5. Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv, Irpin: VTF "Perun", 2005. – 1728 s.
6. Hrydzjuk O. Ye. Teoretyko-metodychni zasady formuvannia movnokomunikativnoyi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv lisotekhnichnykh spetsialnostei: dys. na zdobuttia nauk. stupenia doktora pedahohichnykh nauk: spets. 13.00.02 "Teoriia i metodyka navchannia (ukrainska mova)". Khersonskiy derzhavnyi universytet, Kherson, 2018.
7. Solovei L. S. Kompetentnisnyi pidkhid i optymizatsiia turystychnoi osvity / L. S. Solovei // Liudskiy kapital v umovakh transformatsii ukrainskoho suspilstva: Mizhnarod. nauk. konf. vykl., asp. i stud. / 3b. tez. – K.: Akad. pratsi i sots. vidnosyn Feder. prof. spilok Ukrainy, 2014. – S. 23–24.

Стаття надійшла 22.11.2018 р.